

СТАН РОЗВИТКУ ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

STATE OF HEALTH TOURISM IN UKRAINE

Глобальним трендом останніх років є переосмислення цінності людського життя та розбудова таких напрямків туристичної сфери як оздоровчий та медичний туризм, що сприяють відновленню та зміцненню як фізичного так і психологічного здоров'я людини. Розглянуто загальний туристичний потенціал України, проведено аналіз розвитку оздоровчого та медичного туризму в Україні, досліджено туристичні потоки за метою подорожі, проаналізовано найбільш привабливі регіони країни за метою подорожі: лікування, дозвілля та відпочинок. З метою диференціації регіональних стратегій розвитку туристичної сфери, які враховують особливості кожного регіону країни та виявлення областей, де превалює лікувально-оздоровчий напрямок туризму, проведено кластерний аналіз, за результатами якого виявлено п'ять окремих кластерів.

Ключові слова: оздоровлення, оздоровчий туризм, медичний туризм, кластерний аналіз, туристичний кластер.

The global trend of recent years is the rethinking of the value of human life and the development of such tourist areas as health and medical tourism, which contribute to the restoration and strengthening of both the physical and psychological health of a person. For the formation of strategies for the development of health and medical tourism, taking into account the characteristics of each region, there is a need to conduct a cluster analysis that will determine the areas with the most potential for the development of the medical and health direction of the tourism sector. Therefore, the article aims to analyze the state and structure of health and medical tourism in Ukraine and to differentiate regional strategies for the development of the tourism sector. The article researched the general tourist potential of Ukraine, analyzed the development of health and medical tourism in Ukraine, investigated tourist flows by the purpose of travel, and analyzed the most attractive regions of the country by the reasons for the journey: treatment, leisure and recreation. Cluster analysis was done for the differentiation of regional tourism development strategies, which take into account the peculiarities of each region of the country and determine the territories where the medical and health direction of tourism prevails. The division into clusters by regions of Ukraine was carried out based on the indicators "Number of tourists in the region" and "Gross regional product" the last is one of the main socio-economic factors affecting tourist flows. The Dnipropetrovsk region, which is the most distant from others due to the high gross regional product, has been allocated to a separate tourist cluster. The second cluster is the Ivano-Frankivsk region, which is the most distant from others due to the number of tourists. In addition, the Vinnytsia region is highlighted as a separate cluster, which has both a high gross regional product and a significant number of tourists compared to others. The fourth cluster unites a group of regions with enough high levels of gross regional product and the number of tourists, respectively. The fifth cluster includes regions with a relatively low level of gross regional product and the number of tourists, respectively.

Key words: wellness, wellness tourism, medical tourism, cluster analysis, tourism cluster.

УДК 379.85:338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-36>

Діденко А.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та туризму,
Хортицька національна академія

Кравець О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки,
Класичний приватний університет

Didenko Anastasiia

Khortytsia National Academy

Kravets Olena

Classic Private University

Постановка проблеми. Туристична сфера є одним з найважливіших складників національної культури та економіки, результати діяльності якої вимірюються як економічним так і соціальним ефектом. За даними Всесвітньої туристичної організації [1] у 2019 році прямий економічний внесок туризму дорівнював 3,5 трильйона доларів США, що відповідало 4% світового ВВП. В той же час туристична сфера відіграє значну ролі у забезпеченні культурного розвитку та сприяє покращенню людського капіталу через рекреацію. У всьому світі туристична галузь сильно постраждала через пандемію, проте за повідомленнями Всесвітньої туристичної організації [2] до кінця 2022 року міжнародний туризм досягне 65% докризового періоду, оскільки поступово відновлюється рівень довіри до галузі. В Україні через військові дії ситуація в туристичній сфері є вкрай важкою, зменшуються обсяги наданих послуг, знижуються показники діяльності, що призводить до скорочення кількості підприємств.

В той же час потреба у фізичному та психологічному відновленні не зникає, а світовою тенденцією останніх років є усвідомлення цінності людського існування та ведення здорового способу життя. Ці тенденції посилюють розвиток таких напрямків туристичної сфери як оздоровчий та медичний туризм, за оцінками експертів ринок медичних курортів до 2030 року у порівнянні з 2021 роком зросте у 3,4 рази та буде дорівнювати 49,4 мільярдів доларів США [3]. Національна туристична організація України [4] визначила оздоровчий та медичний туризм головною темою 2022 року, що підтверджує необхідність аналізу стану розвитку оздоровчого та медичного туризму в Україні для виявлення загальних тенденцій та формування рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку медичного та оздоровчого туризму присвячено роботи Гапоненко Г., Євтушенко О., Шамари І., Михайліченка Г., Холявки В., Лешко Х., Мочульської О., Кухтій А.

та багатьох інших. Так, як зазначають у роботі [5] розвиток медичного та оздоровчого туризму став можливий завдяки збільшенню доступності транспортної інфраструктури, інформаційно-комунікативних технологій та обізнаності населення про існуючі туристичні послуги. У статті [6] проаналізовано фактори, які формують попит на ринку лікувально-оздоровчого туризму, та визначено головні напрямки розвитку ринку медичного туризму в Україні. У дослідженні [7] автори вказують на перспективність розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні завдяки наявним рекреаційним ресурсам. Дослідження туристичного ринку за допомогою економіко-математичного моделювання проведено у роботах багатьох вчених, зокрема Нещадим Л., Тимчук С., Кирилук І. [8], Ліп'яніна Х. [9], Барна М., Миронов Ю. [10]. Так у роботі [11] для аналізу структури туристичних потоків використано кластерний аналіз, результати якого використовують для формування стратегій розвитку туристичної галузі для різних кластерів з урахуванням особливостей кожного. У статті [12] зазначають, що застосування кластерного аналізу сприяє більш ефективному прийняттю рішень та формуванню «ефективної моделі розвитку туристичних кластерів в Україні».

Постановка завдання. Для формування стратегій розбудови оздоровчого та медичного туризму з урахуванням особливостей кожного регіону виникає необхідність проведення кластерного аналізу, який визначить області, що мають найбільший потенціал в розвитку лікувально-оздоровчого напрямку туристичної сфери. Тому, метою статті є аналіз стану оздоровчого та медичного туризму в Україні та диференціація регіональних стратегій розвитку туристичної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Погіршення стану навколишнього середовища, фізична та психоемоційна напруга дуже часто призводять до погіршення загального здоров'я населення країни, разом з тим все більшої популярності набувають комплексні процедури, що пропонують готелі, послуги по догляду за собою, фізичному та психологічному відновленню та різноманітні ретрити, що сприятимуть подальшому розширенню ринку оздоровчого та медичного туризму. Для розвитку оздоровчого туризму Україна має значний потенціал, оскільки забезпечена необхідними природними ресурсами та має можливість формування необхідної інфраструктури. На міжнародному ринку за індексом туристичної конкурентоспроможності Україна в 2019 році займала 78 позицію серед країн світу з рангом 3.7, піднявшись з 88 місця [13]. Найнижчими показниками серед інших країн є критерії екологічної стійкості та природних ресурсів, загальна політика щодо подорожей і туризму та не достатньо сформоване бізнес середовище,

безпека та захист, в той же час перевагами туристичної сфери України серед інших країн є здоров'я та гігієна, цінова конкурентоспроможність, людські ресурси та ринок праці, міжнародна відкритість, культурні ресурси та ділові подорожі. Через війну та неможливість оцінки поточних та довгострокових тенденцій розвитку туризму в країні з рейтингу визначення індексу туристичної конкурентоспроможності 2021 року Україну було видалено.

Сам термін «оздоровчий туризм» (Health Tourism) застосовують як загальний термін для двох напрямів: власне оздоровчого туризму (wellness tourism) та медичного туризму (medical tourism). Відмінність в термінології відображається через мету здійснення подорожі [14]:

– в оздоровчому туризмі метою подорожі є участь у заходах, які є превентивними та такими, що покращують спосіб життя: здорове харчування, заняття спортом, релаксація, догляд за тілом та лікувальні процедури;

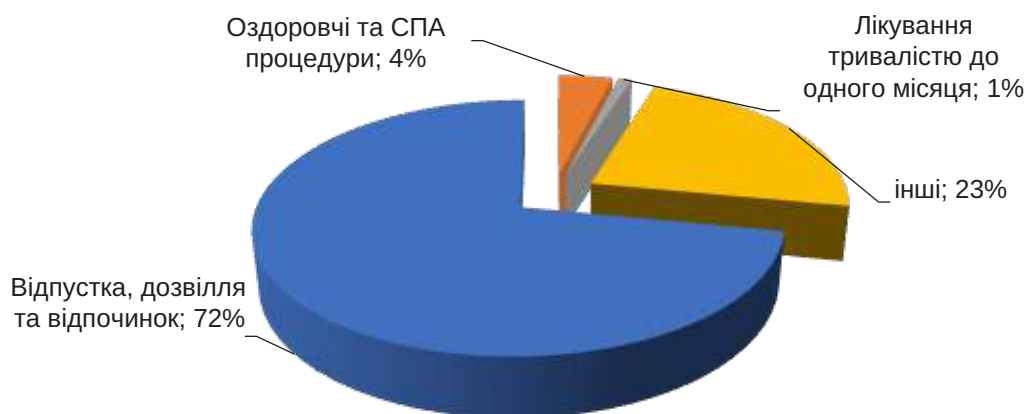
– в медичному туризмі – діагностика раннього виявлення, лікування, профілактика певних захворювань, реабілітація та психологічне відновлення.

Проте в статистиці дуже важко розмежовувати мету здійснення подорожі, але у дослідженні [15] через проведені опитування визначено наступну мету подорожей Україною місцевих жителів (рис. 1). Найчастіше подорож здійснюють з метою відпустки, дозвілля та відпочинку 72%, оздоровчий та медичний туризм є метою подорожі у 5% опитаних.

За дослідженням [15] найбільше подорожують Україною жителі наступних областей: Київської (без м. Київ), Чернівецької та Львівської; найменше залучені до внутрішнього туризму жителі Житомирської, Сумської, Черкаської, Кіровоградської та Запорізької областей. Серед опитаних найбільш популярними є такі види відпочинку як пляжний туризм 48%, екскурсійний туризм 36%, активний гірськолижний туризм 17%, лікувально-оздоровчий туризм 14%, тури вихідного дня 10%, сільський туризм 7%, відпочинок на спа-курортах 4% [15].

Цікавою є думка іноземців щодо їх основної мети подорожі до України: з метою відпустки, дозвілля та відпочинку до країни приїждить 29% опитаних, з метою лікування тривалістю до одного року – 7%, з метою отримання оздоровчих та СПА процедур – 5% [15]. За країнами походження структура в'їзного потоку іноземців за метою відвідування саме «туризм» представлена у табл. 1.

За методологією [16] мету відвідування поділяють на такі види: службова, ділова, навчання; дозвілля, відпочинок лікування; спортивний туризм; спеціалізований туризм; інші. У таблиці 2 представлено структуру потоку внутрішніх та іноземних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, ці дані відображають потенціал туристичної привабливості країни.

Рис. 1. Мета подорожей Україною в цілому (%)
Джерело: побудовано за [15]
Таблиця 1
Структура в'їзного потоку з туристичною метою за країнами

Країни походження	2018		2019		2020	
	Кількість	Частка іноземних туристів, %	Кількість	Частка іноземних туристів, %	Кількість	Частка іноземних туристів, %
Австрія	1719	9,97%	1630	10,97%	12	0,43%
Франція	115	0,67%	157	1,06%	20	0,72%
Туреччина	6 240	36,20%	4 657	31,33%	1 639	59,26%
США	562	3,26%	265	1,78%	96	3,47%
Румунія	189	1,10%	76	0,51%	5	0,18%
РФ	2 673	15,51%	1 527	10,27%	122	4,41%
Польща	174	1,01%	381	2,56%	24	0,87%
Німеччина	2 348	13,62%	3 439	23,13%	27	0,98%
Молдова	52	0,30%	109	0,73%	4	0,14%
Ізраїль	352	2,04%	300	2,02%	89	3,22%
Італія	57	0,33%	121	0,81%	20	0,72%
Білорусь	1 511	8,77%	182	1,22%	65	2,35%
Велика Британія	66	0,38%	127	0,85%	49	1,77%
Швейцарія	174	1,01%	65	0,44%	4	0,14%

Джерело: побудовано за [4]
Таблиця 2
Розподіл внутрішніх та іноземних туристів за метою поїздки, обслугованих туроператорами та турагентами

Рік	Всього	Службова, ділова, навчання	Дозвілля, відпочинок	Лікування	Спортивний туризм	Спеціалізований туризм	Інші
2017	516572	137959	302129	69716	1440	548	4780
2018	532744	140905	321032	64688	1670	410	4039
2019	607231	179393	354070	47674	2647	19544	3903
2020	234576	46111	161364	17185	1013	4529	4374

Джерело: побудовано за [16]

В Україні областями, які відвідує найбільша кількість внутрішніх та іноземних туристів, що обслуговуються туроператорами та турагентами, станом на 2020 рік з метою дозвілля та відпочинку є Івано-Франківська з 32,22% від загального потоку туристів, м. Київ – 27,21%, Львівська – 6,38%,

Харківська – 4,63%, Вінницька – 4,56%, Запорізька – 4,12%, Херсонська – 3,41%; з метою лікування є Львівська з 80,20% від загального потоку туристів, м. Київ – 10,18%, Запорізька – 4,08%, Харківська – 1,99%, Дніпропетровська – 1,80%. Дослідимо регіони, що мають найбільший потенціал в розвитку

Розподіл областей на кластери

№ кластера	Області
1	Дніпропетровська
2	Івано-Франківська
3	Запорізька, Львівська, Харківська, Київська, Полтавська, Одеська, Донецька
4	Чернівецька, Луганська, Черкаська, Хмельницька, Миколаївська, Житомирська, Кіровоградська, Волинська, Тернопільська, Рівненська, Закарпатська, Сумська, Херсонська, Чернігівська,
5	Вінницька

туристичної сфери, одним з головних соціально-економічних чинників, що впливають на туристичні потоки є валовий регіональний продукт, який в тому числі складають галузі, що тісно пов'язані з формуванням туристичного продукту, а саме колективні засоби розміщення, діяльність ресторанів, підприємства транспортної сфери та індустрії розваг. Коефіцієнт кореляції між кількістю внутрішніх та іноземних туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за регіонами та валовим регіональним продуктом у 2020 році становить 0,8, що відповідає достатньо сильному зв'язку.

Розбиття на кластери по регіонах України проводилось на базі показників "Кількість туристів в регіоні" та "Валовий регіональний продукт" за даними 2020 р. За допомогою програми статистичного аналізу Statistica 7.0 регіони України було розділено на 5 кластерів (табл. 3).

Таким чином, в окремий туристичний кластер необхідно виділити Дніпропетровську область яка найбільш віддалена від інших областей за рахунок високого ВРП (398732 млн. грн.). Другий окремий кластер займає Івано-Франківська область, яка найбільш віддалена від інших областей за рахунок найбільшої кількості туристів (52049 осіб). Третій кластер об'єднує в собі групу областей з достатньо високим рівнем валового регіонального продукту та значною кількістю туристів. В четвертий кластер виділено області з порівняно низьким рівнем ВРП та кількістю туристів відповідно. Крім того, в окремий кластер можна виділити Вінницьку область яка має як високий показник ВРП (135867 млн. грн.), так і значну кількість туристів (7352 осіб), в порівнянні з іншими областями.

Висновки. На сьогодні дуже актуальним є питання подальшого розвитку інфраструктури оздоровчого та медичного туризму, оскільки багато людей (військові та цивільні) потребують фізичної та психологічної реабілітації через війну. Крім того розвиток оздоровчого та медичного туризму надасть змогу залучити додаткові кошти від іноземців. В той же час можливість отримати необхідні туристичні послуги на території нашої країни позитивним чином впливає на загальне благо регіону, здоров'я населення та рекреаційні ресурси.

Для формування регіональних стратегій розвитку медичного та оздоровчого туризму в Україні перш за все необхідно забезпечити безпеку відпочиваючих, також варто враховувати наявний рекреаційний потенціал території, рівень забруднення навколишнього середовища, рівень доступності транспортної інфраструктури та закладів розміщення, не менш важливим є сформований імідж території. Україні вже зараз варто докладати зусиль для створення туристичного бренду через створення механізмів підвищення якості надання послуг в галузі, проводити маркетингові заходи щодо розвитку регіональних туристичних можливостей з оздоровлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Tourism: from crisis to transformation UNWTO and the COVID-19. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2021-12/1.%20final_GA_24_211126_content_UNWTO_FromCrisistoTransformation.pdf?Ct6noyobrFbJ5C_2tX2KLZ0Jy8K1FKi3 (дата звернення: 05.12.2022).
2. Tourism recovery accelerates to reach 65% of pre-pandemic levels. URL: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> (дата звернення: 05.12.2022).
3. Medical Spa Market Worth \$ 49.4 Billion By 2030. Grand View Research. 2022. URL: <https://www.grandviewresearch.com/press-release/global-medical-spa-market> (дата звернення 05.12.2022).
4. Національна туристична організація України. URL: https://www.ntoukraine.org/tourismyear2022_ua.html.
5. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Сучасні тенденції та шляхи подальшого розвитку ринку медичного туризму в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 15. С. 81–92. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-09>.
6. Михайліченко Г. І. Розвиток туристичного продукту лікувально-оздоровчого та медичного туризму України. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/4.pdf (дата звернення: 05.12.2022).
7. Холявка В. З., Лешко Х. С., Мочульська О. М., Кухтій А. О. Сучасні аспекти, фактори впливу і перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2019. № 1. С. 25–33.

8. Нещадим Л., Тимчук С., Кирилюк І. Економіко-математичне моделювання впливу чинників на розвиток підприємств індустрії гостинності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 3. С. 66–75. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-35>.

9. Лип'яніна Х. В. Розробка інформаційної технології кореляційного аналізу туристичного попиту. *Аудит технологій та виробничі резерви*. 2018. Т. 6/2. Вип. 44. С. 16–21.

10. Барна М. Ю., Миронов Ю. Б. Економетричне моделювання динаміки туристичних потоків. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 1(4(12)). С. 165–170. URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/123428> (дата звернення: 25.11.2022).

11. Очеретін Д. В. Кластерний аналіз структури туристичних потоків в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 3. С. 66–75.

12. Дутка Г., Савіцька О., Савіцька Н. Кластерний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності: регіональний аспект. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29. № 1. С. 114–125.

13. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. World Economic Forum's. URL: https://report-files.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення: 24.01.2023).

14. World Tourism Organization and European Travel Commission. Exploring Health Tourism – Executive Summary. UNWTO. 2018. Madrid. DOI: <https://doi.org/10.18111/978928442030.8>.

15. Статистика Державного агентства розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/statistic>. 12 3428 (дата звернення: 05.01.2023).

16. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Tourism: from crisis to transformation UNWTO and the COVID-19. Available at: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2021-12/1.%20final_GA_24_211126_content_UNWTO_FromCrisistoTransformation.pdf?Ct6noyobrFbJ5C_2tX2KLZ0Jy8K1FKi3= (accessed 5 December 2022).

2. Tourism recovery accelerates to reach 65% of pre-pandemic levels. Available at: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> (accessed 5 December 2022).

3. Medical Spa Market Worth \$49.4 Billion By 2030. Grand View Research. 2022. Available at: <https://www.grandviewresearch.com/press-release/global-medical-spa-market> (accessed 5 December 2022).

4. Natsionalna turystychna orhanizatsiia Ukrainy [National tourism organization of Ukraine]. Available at: https://www.ntoukraine.org/tourismyear2022_ua.html (accessed 9 November 2022).

Haponenko H. I., Yevtushenko O. V., Shamara I. M. (2022) Suchasni tendentsii ta shliakhy podalshoho rozvytku rynku medychnoho turyzmu v Ukraini [Current trends and ways of further development of the medical tourism market in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho nat-*

sionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, vol. 15, pp. 81–92. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-09>.

5. Mykhailichenko H. I. (2020) Rozvytok turystychnoho produktu likuvalno-ozdorovchoho ta medychnoho turyzmu Ukrainy [Development of the tourist product of healthcare and medical tourism of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, vol. 2. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/4.pdf (accessed 5 December 2022).

6. Kholiavka V. Z., Leshko Kh. S., Mochulska O. M., Kukhtii A. O. (2019) Suchasni aspekty, faktory vplyvu i perspektyvy rozvytku medychnoho ta likuvalno-ozdorovchoho turyzmu v Ukraini [Modern aspects of influence factors and prospects of development of medical and health-improvement tourism in Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, vol. 1, pp. 25–33.

7. Neshchadym L., Tymchuk S., Kyryliuk I. (2022) Ekonomiko-matematychno modeliuвання vplyvu chynnykiv na rozvytok pidpriemstv industrii hostynnosti v Ukraini [Economic and mathematical modeling of the influence of factors on the development of hospitality industries in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-35>.

8. Lipianina Kh. V. (2018) Rozrobka informatsiinoi tekhnologii koreliatsiinoho analizu turystychnoho popytu [Economic modeling of tourist services demand in the regions.]. *Audyt tekhnologii ta vyrobnychi rezervy*, vol. 6/2, is. 44, pp. 16–21.

9. Barna M. Yu., Myronov Yu. B. (2018) Ekonometrychno modeliuвання dynamiky turystychnykh potokiv [Econometric modelling of tourist flows dynamics]. *Naukovyi visnyk Polissia*, vol. 1(4(12)), pp. 165–170. Available at: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/123428>.

10. Ocheretin D. V. (2015) Klasternyi analiz struktury turystychnykh potokiv v Ukraini [Cluster analysis of travel flows in Ukraine]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, vol. 3, pp. 66–75.

11. Dutka H., Savitska O., Savitska N. (2019) Klasternyi analiz diialnosti subiektiv turystychnoi diialnosti: rehionalnyi aspekt [Cluster analysis of activity of tourism activity subjects: regional aspects]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 29, is. 1, pp. 114–125.

12. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. World Economic Forum's. Available at: https://report-files.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (accessed 24 January 2023).

13. World Tourism Organization and European Travel Commission. Exploring Health Tourism – Executive Summary. UNWTO. 2018. Madrid. DOI: <https://doi.org/10.18111/978928442030.8>.

14. Statystyka Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu [State Tourism Development Agency]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/statistic> (accessed 5 January 2023).

15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua>.